

որ հայերէնի մէջ կորսնցուցած է ի տառը եւ եղած է Քաշունի:

Քաշունի կը նշանակէ ասորերէն այբու-բենքով արաբերէն գրուած², հայերէն տա-ռերով թիւրքերէն գրուածներու պէս:

Քաշունը յիշեցնող յատուկ անուն մըն ալ կայ, Սմբրղանցի էլ-Քաշի կամ էլ-Քաշունի (մեռած 887/1482), որ գրած է Ղուրանի մեկնութիւն մը³, բայց ասիկա ժերգ դարու մարգ է եւ չի կրնար ունէ աղերս ունենալ մեր Քաշունի հետ:

Եթէ յատուկ անուն մը չէ Քաշուն, այդ պարագային պէտք է ենթադրել որ Քաշունի գրուած է մը քաղուած ըլլայ մեր թիւ 1288 Ձեռագրին հատուածը, եւ հե-տեւեալը կրնայ ըսուիլ թէ ասորի քրիստո-նէայ մըն է հեղինակը այդ քաղուածին, որ հայերէնի թարգմանուած է մեր Ձեռագրին գրչութեան թուականէն (1273) շատ յառաջ:

Մեր Ձեռագիրը կապուած է Յովհ. Վա-նական Վարդապետի եւ Վարդանի անուննե-րուն հետ: Թողունք Վարդանը, որովհետեւ մէկէ աւելի են նոյնանուն ժամանակակից անձեր եւ չփոթուած իրարու հետ, ու առ-նենք Վանականի թուականը, 1181—† 1251. արդ՝ կարելի է ըսել թէ Վանական եղած ըլլայ այդ հատուածին թարգմանիչը կամ քաղողը: Գծուար է հաստատական պատաս-խան տալ այս հարցումին. որովհետեւ թով-մա Արծրունի (Թ. դար) արդէն ծանօթ է Մահմէտի վերաբերեալ զրոյցներու: Կը հե-տեւի թէ Թ. Արծրունիէն ալ յառաջ Մահ-մէտի եւ Իսլամի վերաբերեալ նիւթեր գրուած էին հայ մատենագրութեան մէջ:

Ի ՔԱՇԱԿԻՆ ԿԱՆԱԿԻՆ*

[Վասն Մահմէդի:]

Ի ժամանակա Մահմէդի, հասեալ առ մեզ այդ ճշմարիտ, որ գրով եթող մեզ զպատմութիւն ի սկսբանցն հաւատոյն Մահ-մէդի:

Քանզի այսպէս ասէ, զհետ բազում աշ-խարհապատմութեանցն, վասն առն որ զկնի շրջե[ա]լ էր Մահմէդի. զիւր աչաց տեսիլն ասէ ստուգութեամբ: Չոր կամեցա[լ] գրել ձեզ, զի ուսջիք եւ մի՛ հաւատայցէք նոցա] բանիցն, եւ կամ զի զաստուած յիշեն միշտ՝ աստուածապաշտ կարծիցէք:

² Անձանօթ է դեռ Քաշունի գրականութեան ծագումը (տես Encyclopédie de l'Islam, p. 821):
³ I. Goldziher, Le Dogme et la Loi de l'Islam, թրգմ. Felix Arin, Paris 1920, էջ 274, ծնթ. 75:
* Երկու օրինակներուն տարբերութիւնները չենք ուզեր մի առ մի նշանակել՝ ծանօթութիւններով չխնդրելու համար լուսանցքները. որովհետեւ ուշա-գիւր ընթերցումով կարելի է գիտել այդ տարբերու-

Առ այժմ մեզի համար կարեւորը Միւ. Անեցիի հատուածներուն եւ «ի Քաշունէ քա-ղածու»ին նոյնութիւնն է:

Թէ՛ Վանական եւ թէ՛ Միւ. Անեցի նոյն դարու մատենագիրներ են, եւ յայտնի է որ այս վերջինը աչքի առջեւ ունեցած է Քաշունէ քաղածուն եւ ընդօրինակած է զայն ինչ ինչ կրճատումներով եւ փոփոխումնե-րով:

Պէտք է դիտել նաեւ երկու օրինակներն ալ խանգարուած են լեզուի կողմէն, անշուշտ անհմուտ ընդօրինակողներու գրչով. այսու ամենայնիւ տեղ տեղ զիրար կը սրբազրէն անոնք:

Երկու օրինակներուն դէմ առ դէմ հրա-տարակութեամբ երեւան կու գայ Միւ. Անե-ցիին աղբիւրը եւ միանգամայն կը տեսնուի թէ ինչպիսի կրճատումներ եւ փոփոխում-ներ ըրած է Միւ. Անեցին զայն ընդօրինա-կելու առնէն:

Հ. Ն. Ակինեան Միւ. Անեցիի գրածնե-րուն վրայ խօսելով կ'ըսէ. «որոնց («առաս-պելաց») աղբիւրն թէպէտ եւ չի յիշատա-կեր, բայց հաւանօրէն քաղուած են Շապու-պատմութեանէն, դատելով ոճէն եւ այլ պա-րագաներէն» (Մատենագրական Հետազո-տութիւնք, Ա., էջ 195—196, Ազգ. Մատե-նագրաբան ՂԳ.):

Քանի որ Քաշունով երեւան եկաւ Միւ. Անեցիին աղբիւրը, Շապուհ կը քննայ ի՞նչ տեղը: Գարով լեզուին, հակառակ ակնյայտնի խանգարումներու, ինկած չէ ան եւ շատ բարձր է Շապուհի վերագրուած գործին ուսկիստուն հայերէնէն:

ՄԻՍԻԹԱՐ ԱՆԵՑԻ

(էջ 35—43:)

Ին. Վասն առասպելաց անարէն Մահմէդի եւ նորին ստութեան գոր յայտառակէ նորին աշակերտն:

Իրբեւ եհաս մեզ պատմել զանաւրէնն Մահմէտայ զիցուք զկնի զմոլորութեան նորա զյաճախութիւնն, զի իսպառ ատեսցես եւ փախիցես ի նորին անուանէ, ո՛վ դու քրիստո-սասէր անձն: Չոր մինչեւ ցայսաւր դեռ եւս անգիտութեամբ երթեալ ի հէճն եւ ի Մա-քայ, մատուցանեն նուէրս զիւաց, եւ կա-տարեն անմտաբար զխորհուրդ առաջին կոա-մոլ զիւրապաշտութեանն, ոչ գիտելով զինչ գործենն: Չոր աստի կարես գիտել զգործս նոցա, զոր նոքայն անգիտաբար համա-

թիւնները թէ՛ ոճի, թէ՛ ուղղագրութեան եւ թէ՛ հա-մաօտութեան կողմէն:

Ի Քաշունէ Քաղաժուի մէջէն քանի մը օտար բառերու նշանակութիւնը եւ բացատրութիւնները միայն պիտի տանք. որովհետեւ շարք մը բառեր եւ բացատրութիւններ արդէն արուած են Միւ. Անեցիի հրատարակչին, Բ. Պ. Ի կողմէն:

Իսկ ցեղն որ կոչի կուրէշ¹, եւ լինի յԱրայամէ մինչեւ Մահմէդ. դա՛ է թիւ որդոց: Է՛ հայր ամենեցուն Աբրայամ:

Արդ՝ ծնանի Մահմէդ ի քաղաքին որ կոչի Մադինայ. մերձ ի Մաքայ երկուց աւուրց գնացք: Եւ վախճանի ի նոյն քաղաքի:

Եւ ի գ(ն)ալն Քրիստոսի Աստուծոյ մե-րոյ՝ բազումք քրիստոնէութեան հաւանե-ցան, որք ունին պնտութեամբ զհաւատն մինչեւ ցայսաւր ժամանակի², եւ որք ո՛չ հաւանեցան քրիստոնէութեան, զպաշտա-մունս իւրեանց զխորին անապատովս ետուն, մինչեւ ի ժամանակա Հերակլի թագաւորին Յունաց, եւ վերջին Սոստրովայ որ Ապրու-էն կոչեցաւ, թագաւոր Պարսից:

Արդ՝ եթէ կամեցիս գիտել զթիւ ժամա-նակաց, որ լինի յԱղամա մինչեւ ցիւաշելու-թիւնն Քրիստոսի ԲՃՂԸ (= 5198) ամ. իսկ անտի մինչեւ ցըսանամեկն կոստանտինոսի ՄՂԱ (= 291) ամ. եւ ի քսան ամէն կոստան-տինոսի մինչեւ ի ԺԵ (= 15) ամն Հերակլի, յորում եղեւ դարձ սուրբ խաչին յԵրուսա-ղէմ, ՅԶ (= 206) ամ: Ի նորին Հերակլի ժամանակ, ասեն, եւ ի Սոստրովայ Պարսից արքա[յ]ին, զյայտնութիւն սուտ մարգա-րէին Մահմէդի: Եւ էր յայնժամ Հա[յոց] թուականն ԿԵ (65 + 551 = 616): Եւ այլք թուականն ԿԵ (65 + 551 = 616): Եւ այլք ի Հերակլի թոռինն աւուրքն ասեն զՄահմէդ:

Եւ եղեւ ի ժամանակին յայնմիկ այր ոմն, անուն Մահմէդ, յազգէն որ կոչի կու-րէշ, յորդոյն Կեղարու, երկրորդ որդոյն Բէնի, յորդոյն Կեղարու, երկրորդ լեւոն Սի-րամայէլի, որոյ եկեալ ի սուրբ լեւոն, որում նէական, աշակերտեցաւ միշակեցի, որում անուն Սարգիս, արիանոս, որ գիտէր լեզու տաճկերէն. որոյ առեալ զնայ, կամելով ճշմարտութեամբ ի վերայ ամենայնի հասու-ցանել, սկիւրն արարեալ ի լինելութենէ ցանել, սկիւրն արարեալ ի լինելութենէ արարածոց, ոճ եղեալ ընթեռնոյր նմա զԳիրս Մննդոց, եւ զայլ ամենայն հին գրեանս Մննդոց, եւ զայլ կտակարանս, եւ զբրիս կոչե-մինչեւ ցնոր կտակարանս, եւ զբրիս կոչե-ցեալ Յիսուսի Մանկութեանն:

Մինչդեռ ականջալուրք նմա միայն էին զիրք աստուածա[յ]ինք, եւ ոչ հասու լեալ էր նոցայ, եհաս նմա պատճառ ինչ գնալ ի ներքապոյն անապատն, եւ այնուհետեւ ո՛չ զարձաւ առ վարդապետն իւր, եւ ո՛չ միտք նորա սիրեցին զՔրիստոնէութիւն. եւ խոր-հուրդք նորայ յուղէին գիտել թէ՛ զինչ հուրք իրէն հաւատ. եւ ի[ն] պատահելն նմա չըէին ումեմն վաճառականի, տեղեկացաւ ի նմանէ զկարգ եւ զհաւատն չըէից, անգոս-նեա՛ց եւ զայն, եւ մտացածին յինքենէ ասաց

¹ Կուրէիշ կամ Կորէիշ: Իսմայէլի ցեղագծին մէջ կայ Առնամ անուն մէկը, որ ասորի 200 թուա-կանի 30 տարի յառաջ: Իսկ Քրիստոսի մէկը կո-չանին Առնամի սերունդին մէջ Յիւր անուն մէկը չու-նուած է իլ-Կորէիշ, որ նախահայրը եղած է Կորէի-շեան ցեղին, որ տիրապետողը եղաւ Մէքիէի մէջ: Յայտնի չէ Կորէիշ բառին իմաստը: Վեց տեսակ ստուգարանութիւն աստուգարանութիւն կար Յունագրական կար ճամբատ Կորէիշ պիտի ըլլայ

լին աստուածաշտութիւն զիւրապաշտու-թիւնն:

Եւ եղեւ, ասէ, ի ժամանակին յայնմիկ այր մի, անուն Մահմէտ, յազգէն որ կոչի կուրէշ, յորդոց Կեղարայ, յերկոտասան ցե-ղից Իսմայէլի: Որոյ եկեալ ի սուրբ լեւոն Սիրեական, աշակերտեցաւ միայնակեցի ու-մեմն, որ գիտէր լեզու Իսմայէլացի եւ պար-սիկ, անուն Բիւրայ. որոյ առեալ զնա՝ կա-մելով ճշմարտութեամբ արարեալ ի լինելու-հասուցանել, սկիւրն արարեալ ի լինելու-թեանէ արարածոց, ոճ ետեալ ընթեռնոյր նմա զԳիրս Մննդոց եւ զայլն ամենայն կարգաւ, եւ զնոր կտակարանս եւ զբրիս զոր Յի-սուսի մանկութեանն կոչեն:

Եւ մինչդեռ ականջալուրք նմա պատճառ՝ նմա գիրք աստուածապէս, հասեալ նմա պատճառ՝ լեալ ստուգապէս, անապատն, եւ այնու-հետեւ ոչ եւս դառնալ առ վարդապետն իւր: Եւ ոչ միտք նորա սիրեցին զՔրիստոնէու-թիւն, այլ խորհուրդք նորա յուղէին գիտել թէ՛ զինչ է չըէութիւն: Եւ պատահեալ նմա թէ՛ զինչ է չըէութիւն, տեղեկացաւ ի չըէի ումեմն վաճառականի, տեղեկացաւ ի նմանէ զկարգ եւ զհաւատ նոցին, անգոս-նեա՛ց եւ զայն եւս: Եւ սկսաւ մտացածին

բառին, որ կը նշանակէ տեսակ մը շատ որկրամոլ ձուկ որ կու կու տայ ուրիշ ձուկերը (տես Քաղի-թիւնը, Ղուրան, էջ I—V):
² Աբրահիմ մէջ ծագիկալ Քրիստոնէութիւն մը կար իսմայէլ յայն մասին L'expansion nestorienne նախորդութիւնը տես F. Nauի բրած ուսում-իւր Asiae Minoris պատմութիւնը տես Annales du Musée Gui- met, Tome 40, p. 205—237: — Solomon Reinach, Orpheus, 1914, էջ 235 շւ.:

